

BALKAN SAVAŞLARI ve TABİİYET SORUNU

İbrahim Serbestoğlu*

Özet

Balkan Savaşları, Türk ve Balkan Tarihi açısından önemli köşe taşlarından birini oluşturmaktadır. Bu savaşlarla Osmanlı Devleti, topraklarının bir kısmını kaybetmenin yanında, tebaasının bir kısmının da başka ülke vatandaşlığına geçmesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tabiiyet sorunu olarak adlandırdığımız bu durum savaş sonrasında imzalanan antlaşmalarda gündeme gelmiştir. Müzakereler neticesinde halka, istediği devletin tabiiyetinde yaşaması için tercih hakkı verilmiş ve mühlet tanınmıştır. Tercih hakkını kullanan halkın bir kısmı Osmanlı tabiiyetinde kalarak, sair Osmanlı topraklarına göç etmiştir. Bir kısmıysa topraklarıyla birlikte Osmanlı tabiiyetini de terk etmiştir. Çalışmamız Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti'nin yaşadığı tabiiyet sorunlarını ve çözüm sürecini incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Balkan Savaşları, Tabiiyet, Osmanlı Devleti, Muhacir, Göç*

Abstract

The Balkan Wars and Nationality Problems

The Balkan Wars are one of the important headstones of both Turkish and the Balkan History. As a result of these wars; besides losing some of her lands, Ottoman State also encountered the problem of losing some of her subjects as they were changing nationality. This case which we call as nationality problems came to order in the treaties which were concluded after the wars. After negotiations, subjects were given an option to choose the State, of which they wanted to have the nationality. Some of them chose to stay under Ottoman nationality and migrated to other places in Ottoman State. And the others left the Ottoman lands and nationality. Our study involves nationality problems which Ottoman State encountered after the Balkan Wars and process of resolving the issue.

Key Words: *Balkan Wars, Nationality, Ottoman State, Immigrant, Migration*

Giriş

Kuruluş döneminden itibaren Balkanlarda fetihler yapan Osmanlı Devleti, elde ettiği topraklarda gerek yerel halktan gerekse Anadolu'dan getirdiği Türkmenlerden önemli bir nüfus oluşturmuştu. İskân Politikası adı verilen yöntemle Osmanlı Devleti, Balkanlarda sağlam ve kalıcı bir yapı oluşturmayı hedeflemişti. Bu yapı on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar

* Arş. Gör. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Amasya. ibrahimserbest53@hotmail.com

devam etmiştir. Ancak milliyetçi fikirler ve yabancı devletlerin yönlendirmesiyle, Balkanların gayrimüslim Osmanlı tebaası, bağımsız devlet kurma mücadelesine girişmiştir. Yunanistan'ın bağımsızlığıyla başlayan Balkan halklarının Osmanlı Devleti'nden kopuşu, Osmanlı Devleti açısından birbirine bağlı iki önemli süreci beraberinde getirmiştir. Bu süreçler toprak ve nüfus kaybıdır. Yunanistan'la başlayıp diğer Balkan devletlerinin bağımsızlığıyla devam eden yeni dönemde hem Balkan devletlerini kuran halkın hem de bu devletlerin kurulduğu topraklarda yaşama imkânı bulamadığından Osmanlı topraklarına göç eden Müslümanların tabiiyeti tartışma konusu olmuştur. Toprak kayıpları nispeten devletlerarası anlaşmalarla bir sonuca bağlanırsa da nüfus hareketlerini bir süreyle kısıtlamak çoğunlukla mümkün olmamıştır¹.

Balkan devletleri, Müslümanların göçlerine karşı Osmanlı topraklarında yaşayan ırkdaşlarını kendi devletlerinin doğal tebaası olarak görmüştür. Yunanistan, Osmanlı Rumlarını; Bulgaristan ise Osmanlı tebaası Bulgarları, bazen bu ülkelere hiç uğramadıkları halde tabiiyetine geçirip, pasaport vermiştir. Yabancı pasaportu alan Osmanlı gayrimüslimleri, askerlik ve vergi ödeme gibi sorumluluklarını yerine getirmek zorunda olduklarında ecnebilik; para kazanma ve mal-mülk edinme zamanlarında da Osmanlılıklarını gündeme getirmişlerdir. Oysa Osmanlı Tabiiyet Kanunu, Osmanlı tebaasının, padişah iradesi olmaksızın yabancı ülke tabiiyetine geçemeyeceğini hükme bağlarken; ecnebi tabiiyetine geçenlerin de Osmanlı topraklarına girmeleri ve gayrimenkul sahibi olmalarını yasaklamıştı².

A. Balkan Muhacirlerinin Tabiiyetine Dair Hukukî Çerçeve

1. Antlaşmalar ve Sürecin Tespiti

Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında toprak ve nüfus tespitinin yaşandığı bir diğer süreç de Balkan Savaşları sonrasında görülmüştür. Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti, Avrupa'daki topraklarının %83'üyle birlikte, bu topraklarda yaşayan nüfusunun da %69'unu kaybetmiştir³. Savaş sonucunda Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te İstanbul; Yunanistan ile 14 Kasım 1913'te Atina ve Sırbistan ile de 13 Mart 1914'te İstanbul Antlaşmaları imzalanmıştır.

Osmanlı Devleti, imzalamış olduğu anlaşmalarla, Balkan devletlerine terk ettiği topraklarda yaşayan halkın Osmanlı tabiiyetinden çıktığını kabul ediyordu. Ancak halk isterse kendilerine verilen mühlette Osmanlı tabiiyetine geçmek için başvuruda bulunabilecekti. Osmanlı tabiiyetine geçmek için verilen

¹ İpek 2006, s.79-126.

² Serbestoğlu 2010, s.154-184.

³ Özgür 2008, s.33.

mühlet, Yunanistan ve Sırbistan'a terk edilen arazi halkı için üç yıl; Bulgaristan'a terk edilen arazi halkı için de dört yıl olarak kararlaştırılmıştır⁴. Balkan devletlerine geçen toprakların halkından oldukları halde anlaşma tarihinde başka memleketlerde bulunanların Osmanlı tabiiyetleri devam ediyordu. Bu durumda olanlara Osmanlı tabiiyetinden çıkmak için altı ay süre tanımişti⁵.

Anlaşmalarla, Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenlerin takip edecekleri prosedür de tespit edilmiştir. Buna göre kendilerine tanınan mühlette Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyenler, ilgili devlet memurlarına bir beyanname verecek ve Osmanlı şebkenderlerine kayıt yaptıracaktır. Tabiiyet değişikliği kişinin şahsiyle sınırlı olacaktır. Yani küçük çocuklar, reşit olduklarında kendi tabiiyetlerini seçme hakkına sahip olacaktır. Söz konusu reşit yaşında şahsın geldiği devletin kanunu dikkate alınacaktır⁶. Osmanlı tabiiyetini tercih edenler yaşadıkları topraklardan göç etmek zorundadır. Bu göç kendilerine tanınan tercih hakkı (*hakk-ı hıyar*) mühleti içerisinde herhangi bir zaman gerçekleşebilecektir⁷. Henüz göç etmemiş olanlar askerlikle mükellef tutulamayacakları gibi bedel-i askeriye ödemeye de zorlanmayacaktır. Göç esnasında gümrük vergisi ödemeyecekler, geride bıraktıkları gayrimenkullerini de satmak veya başkaları aracılığıyla idare etme hakkında sahip olacaklardı⁸.

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında anlaşmalar haricinde nüfus mübadelesine dair protokoller de imzalanmıştı. Bu doğrultuda Bulgaristan ve Osmanlı Devleti sınırları boyunca on beşer kilometrelik mesafede bulunan köylerin halkı mübadele edilecekti. Türk-Bulgar mübadelesi için karma bir komisyon kurulmuştu. Bu komisyon mübadillerin geride bıraktıkları gayrimenkullerin değerlerini tespit edecekti. Zaten savaş dolayısıyla pek çok hane yanmış ve yıkılmıştı. Daha komisyon değer tespitine başlamadan da Bulgaristan'dan binlerce Müslüman gelip, Bulgarların geride bıraktıkları köylere yerleşmişti. Böylece Bulgaristan'dan gelen Müslümanlar ve Bulgaristan'a giden Bulgarlar fiili olarak memleketlerini ve tabiiyetlerini seçmişlerdi⁹.

⁴ Erim 1953, s.462-463.

⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH.KMS), 5/33, 1329/1913.*

⁶ *BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Memurın Kalemi (DH.EUM.MEM), 69/7, 13 Haziran 1331/26 Haziran 1915; BOA, Dahiliye Nezareti Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti (DH.UMVM), 123/147, 13 Eylül 1331/26 Eylül 1915.*

⁷ *BOA, Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Belgeleri (DH.İUM), E-6/91, 24 Şubat 1330/9 Mart 1915.*

⁸ *BOA, Dahiliye Nezareti Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti (DH.MB.HPS.M), 12/20, 1330/1914; Unat 1966, s.436-437.*

⁹ *BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım Evrakı (DH.SYS), 112-28/102, 4 Teşrinisani 1330/17 Kasım 1914.*

Türk-Bulgar nüfus mübadelesinin yanında Osmanlı Devleti ile Yunanistan arasında da nüfus mübadelesine karar verilmişti. Balkan Savaşlarını müteakiben Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan Yunanistan'a Rum göçü başlayınca Babıâli, göçün sebeplerini tespit edip, göçü önlemeye çalıştı¹⁰. Zaten yıllardır Osmanlı topraklarında yaşayan Rumlardan, Yunanistan'a bağlılık duyan ve oraya gidip askerlik yapanlar vardı¹¹. Kitlesele göçün sonucunda da 1 Temmuz 1914 tarihinde iki ÷lke arasında, Makedonya Müslümanlarıyla Batı Anadolu ve Doğu Trakya Rumlarının mübadelesine karar verildi ise de Yunanistan ile varılan mübadele anlaşması Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması nedeniyle uygulanamadı¹².

2. Osmanlı Devleti'nin Yayınlağı Talimatnameler

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları esnasında katliam ve tecavüzlerden kaçıp Osmanlı topraklarına sığınan muhacirlerin kayıtlarında sıkıntı yaşamış olmanın verdiği tecrübe ile savaştan sonra gelenlere dair daha planlı bir kabul ve kayıt çerçevesi oluşturmaya çalıştı¹³. Önce Osmanlı şehbenderlerine ve ardından da mahalli memurlara, Balkan devletleriyle yapılmış anlaşmalar doğrultusunda, terk edilen topraklardan gelecek muhacirlerin kayıt ve kabul işlemlerinde takip edilecek hususlar talimatnamelerle bildirildi. Talimatnamelerde, terk edilen arazi ahalisinden olup, antlaşmalar imzalandığı sırada memleketlerinde ikamet edenlerin Yunan, Bulgar veya Sırp tabiiyetine geçtiği bildiriliyordu. Yani hem eski Yunan ve eski Bulgar topraklarında hem de Balkan Savaşları sonucunda elden çıkan toprakların ahalisinden olduğu halde başka yerde yaşayanların, Osmanlı tabiiyetlerine herhangi bir müdahale söz konusu değildir. Arazi-i metruke ahali si ifadesinden, anlaşmaların imzalandığı tarihte aileleriyle birlikte kesin olarak bu topraklarda yerleşmiş olanlar kastedilmektedir¹⁴.

¹⁰ Yılmaz 2001, s.13- 33.

¹¹ BOA, *Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemi (DH.MKT)*, 2911/5, 9 Şaban 1327/ 26 Ağustos 1909.

¹² Çetin 2010, s.154-172; İpek 2010, s.38-41.

¹³ Balkan Savaşları öncesinde ve sırasında Bulgaristan başta olmak üzere diğer Balkan devletlerinden pek çok Müslüman Osmanlı topraklarına göç etti. Osmanlı topraklarına gelenlerin hüviyetlerinin tahkiki mümkün olmadığından, bazı vilayetlerde kayıtları hemen yapılmıştı. Oysa Bulgaristan örneğinde olduğu gibi, Osmanlı tabiiyetine geçenlerin yeni tabiiyetleri eski devletlerince kabul edilmiyordu. Bu kişilerden eski devletlerince askerlik ve vergi gibi mükellefiyetlerini yerine getirmeleri isteniyordu. Bk: BOA, *Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği (DH.HMŞ)*, 27/8, 24 Kânunusani 1325/6 Şubat 1910; BOA, *DH.HMŞ*, 27/20, 11 Temmuz 1328/24 Temmuz 1912; BOA, *DH.HMŞ*, 30/16, 11 Temmuz 1328/24 Temmuz 1912; BOA, *DH.MB.HPS.M*, 6/11, 11 Temmuz 1328/24 Temmuz 1912; BOA, *DH.HMŞ*, 27/21, 11 Teşrinievvel 1328/24 Ekim 1912.

¹⁴ BOA, *DH.MB.HPS.M*, 12/20, 18 Cemaziyülevvel 1332/ 14 Nisan 1914; BOA, *DH.MB.HPS.M*, 13/30, 8 Mayıs 1330/ 21 Mayıs 1914.

Babiâli, tabiiyet değişikliklerinin kaydedilmesi için iki farklı türde defter tutulması talimatını verdi. Birinci deftere Osmanlı tabiiyetini tercih edenler kaydedilecekti. Osmanlı şebenderliklerine gönderilecek olan bu defterlere, Osmanlı tabiiyetini tercih eden kişinin arazi-i metrukedeki ikamet yeri, Yunan veya Bulgar makamlarından alınan şahadetnameler, aile üyelerine ait bilgilerle beraber Osmanlı tabiiyetine geçtikten sonra nerede ikamet etmek istediği yazılacaktı. İkinci deftere ise Balkan devletleri tabiiyetini tercih edenler kaydedilecekti. Kayıtlar yapılırken, tabiiyet değişikliğinin sebebi de sorulup, deftere not düşülecekti¹⁵.

B. Tabiiyet Tartışmaları

1. Muhacirlerin Osmanlı Topraklarına Göçü ve Kayıt Edilmeleri

Gerek savaş esnasında gerekse savaştan sonra Osmanlı topraklarına gelen muhacirlerin Osmanlı tabiiyetine geçme işlemleri sorunluymdu. Savaş zamanında muhacirlerden bazıları İstanbul'daki Muhacirin İdaresine uğramaksızın taşraya gitmişlerdi. Bunlar Osmanlı tabiiyetine geçmek isteyince, Umur-ı Ecnebiye Müdüriyetlerinin yazısı üzerine Nüfus Müdüriyetlerince kayıtları yapılıyor ve Osmanlı tezkiresi alıyorlardı. Oysa muhacirlerin kayıtları öncesinde Tabiiyet Müdüriyetince gerekli muamelelerin yapılması ve Muhacirin İdaresince de kayıtlarının tutulması gerekiyordu¹⁶.

Muhacirlerin kayıtlarında yaşanan sorunun yanında kimlerin muhacir kimlerin mülteci olarak kayıt edilecekleri de gündeme gelmişti. Alınan karar doğrultusunda memleketleriyle alakalarını kesmiş olup, münferiden Osmanlı topraklarına gelmiş olandan, evvelce akrabaları iskân edilmemiş, gayrimuktedir ve iskânları halinde devletçe kendilerinden istifade edilemeyecekler muhacir olarak kabul edilmeyecekti. Bunların Tabiiyet İdaresince kabulleri halinde doğrudan doğruya nüfusa kayıtları yapılmasıyla yetinilecekti¹⁷.

Muhacir sıfatıyla Osmanlı tabiiyetine kabul ve iskânlarını isteyenler için, memleketleriyle ilişkilerini kesmek, aile sahibi olmak, ziraata ve bir iş yapmaya gücü yetmekle beraber devletçe kendilerinden istifade edilip edilemeyeceğine bakılacaktır. Muhacirin İdaresince tetkik edildikten sonra muhacir sıfatıyla kayıtları yapılanlara, askerlik ve sair muafiyetlerden yararlanmaları esnasında sorun yaşanmaması için nüfus tezkirelerinin üstüne muhacir olduklarıyla birlikte hicret tarihleri yazılacaktı¹⁸.

¹⁵ BOA, DH.KMS, 5/33, 1329/1913.

¹⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemî Analitik Envanteri (DH.SN.THR), 41/61, 13 Mart 1329/26 Mart 1913.

¹⁷ BOA, Şura-yı Devlet Dahiliye (ŞD.DH), 38/36, 23 Mayıs 1329/5 Haziran 1913.

¹⁸ BOA, ŞD.DH, 42/2, 23 Eylül 1330/6 Ekim 1914.

Burada Osmanlı tabiiyetine kabul ve kayıtları esnasında görülen farklı uygulamanın nedeni kanunlardan kaynaklanmaktaydı. İskan-ı Muhacirin Nizamnamesi'nin 28. maddesine göre muhacirlere arazi verilebiliyordu. Mültecilerin ise çoğunluğu bir işle uğraşmakta, memleketleriyle alakalarını kesmemekte ve ticaretle uğraşmakta olduklarından aynı muafiyetlerden yararlanamıyordu¹⁹.

Savaş sonrasında ise sorunlar farklı boyutlarla devam etti. Yapılmış anlaşmalara göre terk edilen memleketlerin ahalisinden Osmanlı tabiiyetini tercih edeceklerin ilgili devlet memurlarına beyanname verip, buna karşılık bir belge almaları gerekiyordu. Ancak bazı memurların Osmanlı tabiiyetine geçmek için beyanname verenlere belge vermedikleri görüldü. Bunun üzerine Osmanlı şebenderlerinin yeni bir beyanname düzenleyip, taahhütlü olarak ilgili makamlara göndermesi ve bunu deftere kaydetmesine karar verildi²⁰.

İlgili ülkelerde muamelelerini gerçekleştirmeden gelenler ise mahallî Osmanlı memurlarına kendilerinin ve ebeveynlerinin isim ve şöhretlerini, yaşlarını, mezheplerini, doğum yerlerini, Osmanlı topraklarına gelmeden önce ikamet ettikleri vilayet, kaza, kasaba veya köyün mahalle ve sokağını belirten beyanname vereceklerdi. Mahalli memurlar aldıkları beyannameyi Osmanlı Hariciye Nezareti aracılığıyla ilgili ülkedeki Osmanlı şebenderlerine göndereceklerdi. Böylece muhacirlerin Osmanlı tabiiyetine geçiş işlemleri gerçekleştirilecekti²¹.

Muhacirler, Osmanlı tabiiyetine geçerken beyannameyle birlikte taahhütname veriyorlardı. Taahhütnamede, kendi istekleriyle Osmanlı tabiiyetine geçtiklerini, kanun ve nizamlara uyacaklarını, şayet ileride ecnebilik iddiasında bulunurlarsa haklarında yasal işlemlerin icrasına ve sınır dışı edilmeye razı olacaklarını kabul ediyorlardı²².

Elden çıkan toprakların ahalisine tanınan tercih hakkı müddetince muhacirlerin belgesiz gelişleri devam etti. Dâhiliye Nezareti, elinde hicret pasaportu bulunanların doğrudan Osmanlı tabiiyetine kabul edilip, kayıt ve iskân edilmelerini bildirdi. Seyahat pasaportuyla gelenlerden yine taahhüt senedi ve arzuhal alınıp, Tabiiyet Kalemince gerekli muameleler yapıldıktan sonra kayıt ve iskânları yapıldı²³. Tabiiyet Kalemi, öncelikle muhacirin hüviyetlerini ispatlayacak evraka bakacaktı. Eğer bu tür bir evrak varsa

¹⁹ BOA, ŞD.DH, 42/2, 23 Eylül 1330/6 Ekim 1914.

²⁰ BOA, DH.HMŞ, 27/43, 12 Mayıs 1330/25 Mayıs 1914.

²¹ BOA, DH.MB.HPS.M, 14/19, 12 Mayıs 1330/25 Mayıs 1914.

²² BOA, DH.HMŞ, 27/40, 16 Nisan 1330/29 Nisan 1914.

²³ BOA, (DH.UMVM), 123/105, 16 Haziran 1331/29 Haziran 1915; BOA, DH.MB.HPS, 154/80, Haziran 1331/29 Haziran 1915. Dahiliye Nezareti'nin uyarılarından anlaşıldığına göre sonraki yıllarda aynı sorun devam etmiştir. Bk: BOA, DH.İUM, 29-3/115, 21 Kânunusani 1331/3 Şubat 1916.

muhacirin dilekçesine eklenecekti. Ardından muhacirlerin geliş tarihleri tespit edilip, geldikleri memleketten haklarında bilgi edinilmeye çalışılacaktı²⁴.

Birinci Dünya Savaşı esnasında düşman cephelerde yer alan Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasında diplomatik ilişkiler kesilince, Sırbistan'dan gelecek muhacirlere uygulanan prosedür de farklılaştı. Muhacirlerin, İstanbul Antlaşması'ndan sonra beyanname vermeksizin gelmiş olmalarına bakılmaksızın Osmanlı tabiiyetine geçiş işlemleri yapılacaktı. Bu işlem yalnız Müslümanlara yönelik olup Sırbistan'dan gelen gayrimüslimleri kapsamayacaktı²⁵.

Birinci Dünya Savaşı'nın muhacirler için yarattığı bir diğer sıkıntı da nakliye vasıtası bulmaktı. Savaş nedeniyle nakliye araçları, özellikle askeriye tahsis edilmişti. Bulgaristan'dan geleceklere dört yıl mühlet verildiği halde henüz Osmanlı topraklarına göç edemediğinden, Osmanlı tabiiyetini tercih etmekte tereddüt edenler vardı. Bu bakımdan Dünya Savaşı'nın bitmesi ve barış anlaşmasının imzalanmasından sonraki bir zamana kadar tercih hakkı süresinin uzatılmasını isteyenler vardı²⁶.

2. Muhacirlerin Geride Bıraktığı Gayrimenkullerin Tasarrufu

Anlaşmalara göre Osmanlı tabiiyetini tercih edenlerin, geride bırakacağı gayrimenkulleri tasarruf hakları saklı kalacaktı. Ancak Yunanistan, Osmanlı tabiiyetini tercih edip göç eden muhacirlerin bu haktan faydalanmalarını önlemek için bir kanun çıkarttı. Kanuna göre Yunanistan'ın eline geçen topraklardan başka ülkelere göç edenler, 10 Mayıs 1914 tarihinden itibaren bir sene içinde tasarruf hakkını belgelerle ibraz etmezlerse emlaklarına el konulacaktı. Osmanlı Devleti, Yunanistan'ın, Atina Antlaşması'na ters düşen bu kanunun uygulanması halinde, Osmanlı Ortodokslarına aynı muameleyi yapacağını bildirdi²⁷. Osmanlı hükümetinin tepkisi karşısında Yunan tarafı, bir daha dönmek üzere ayrılmış olanların emlaklarına el konulup, Trakya ve Anadolu'daki Rum emlaklarına karşılık alınacağını söyledi²⁸.

Osmanlı tabiiyetini tercih etmiş olan muhacirler için gayrimenkul sorunu iki farklı boyuttadır. Birincisi Rumların geride bıraktıkları çiftliklere gelip yerleşenlerdir. Bunlar Rum çiftlik sahipleriyle gayrimenkullerini mübadele etme

²⁴ BOA, DH.HMŞ, 30/128, 8 Haziran 1331/ 21 Haziran 1915; BOA, DH.UMVM, 123/95, 8 Haziran 1331/ 21 Haziran 1915.

²⁵ BOA, DH.UMVM, 123/106, 16 Haziran 1331/29 Haziran 1915; BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Evrak Odası (DH.EUM.VRK), 15/11, 16 Haziran 1331/29 Haziran 1915.

²⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (DH.EUM.ECB), 13/13, 10 Eylül 1333/10 Eylül 1917.

²⁷ BOA, Meclis-i Viukela (MV), 208/33, 23 Mayıs 1333/23 Mayıs 1917.

²⁸ İpek 2010, s.41-42.

hakkına sahiplerdi. Ancak yerleştikleri çiftliklerin Rum sahipleri ortada yoktu. Bu durum muhacirlerin, yerleştikten sonra tekrar başka bir mahale gönderilmesi endişesini taşımalarına yol açıyordu. Muhacirler, mahalli idarecilerden, yerleştikleri emlak ve arazilerin kıymetlerinin tespitinin yapılmasını istiyorlardı. Muhtelit Mübadele Komisyonu, zaten bu esası kabul etmişti. Yani Osmanlı tabiiyetine geçmiş olup, Rumlardan kalan arazilerde yerleşenlerin, emlak ve arazi değerleri Makedonya’da bıraktıklarından fazla ise farkını bilahare nakit olarak deyeceklerdi. Eğer kendilerine verilen gayrimenkul değeri geride bıraktıklarından az ise bir miktar arazi daha alacaklardı²⁹.

Bir kısım muhacir, geride bıraktığı gayrimenkullerin mübadelesine razı olduğu halde bir kısmı henüz vazgeçmemişti. Yunanistan’ın çıkarttığı kanun karşısında endişe ediyorlardı. Osmanlı hükümeti, Yunanistan’a gidip gelmek zorunda kalan emlak sahiplerinin, durumlarını ispat etmeleri halinde Yunan pasaportu ile gidip gelmesine izin vermeyi kararlařtırdı³⁰. Muhacirler, Osmanlı tabiiyetine geçmeleri için beyanname vermeye zorlanmayacaktı³¹.

3. Osmanlı Topraklarında Yunan ve Bulgar Tabiiyeti İddiası

Yunanistan ve Bulgaristan, bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren Osmanlı tebaası Rum ve Bulgarları tabii vatandaşları olarak görmekteydiler. Onlara pasaport verip, Osmanlı kanunlarından kurtarmaya çalışıyorlardı. Balkan Savaşları esnasında ve sonrasında bu tutumları devam etti³².

Balkan devletlerine intikal etmiş memleketlerin ahalisinin, ecnebi tabiiyetiyle Osmanlı topraklarına gelip ticaret yapması da tartışılan bir diğer konuydu. Çünkü bu kişilerin Osmanlı tabiiyetini kabul etmeksizin, Osmanlı topraklarında ne kadar ikamet edebilecekleri hakkında açık bir hüküm yoktu. Babıali Hukuk Müşavirliği, tereddütleri ortadan kaldırmak için bir mtalaat yayınladı. Mtalaada, elden çıkmış toprakların ahalisinden olup, ecnebi tabiiyetini iktisap etmiş olanların, Osmanlı topraklarına girebilmeleri ve istedikleri kadar kalabileceklerine dair bir hüküm olmadığı ifade ediliyordu. Osmanlı Devleti de bunları kayıtsız şartsız kabul etmeyi taahhüt etmemişti. İmknları varken Osmanlı tabiiyetini seçmeyenlerin yalnız ticaret için ve de kısa süreliğine Osmanlı topraklarına gelebilecekleri bildirildi. Uzun süre ikamet veya yerleşmek için gelenler, Osmanlı tabiiyetine geçmekle sınır dışı edilmek

²⁹ BOA, MV, 191/29, 20 Ramazan 1332/12 Ağustos 1914.

³⁰ BOA, DH. UMVM, 123/121, 29 Temmuz 1331/11 Ağustos 1915; BOA, MV,197/25, 8 Mart 1331/1915.

³¹ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. şube (DH.EUM.3.řb), 28/52, 30 Teşrinisani 1332/3 Aralık 1916.

³² BOA, Dahiliye Nezareti İdarı Kısım Belgeleri (DH.İD), 63/44, 9 Eylül 1330/22 Eylül 1914.

arasında tercih yapacaklardı³³. Osmanlı Devleti, elden çıkmış arazi halkından olanlara doğrudan Osmanlı tebaası muamelesi yapmak yerine, onları sınır dışı etmeyi tercih etmekteydi³⁴.

Eylül 1916'da Talat Paşa, yayınladığı gizli emirle Osmanlı topraklarındaki Yunan tebaası ve Rumların sıkı bir şekilde takip edilmesi talimatını verdi. Yunanlılara ve Osmanlı Rumlarına, resmi bir emir olduğu hissettirilmeden seyahat evrakı verilmeyecekti³⁵.

Tercih hakkı mühletinin sonuna yaklaşılrken Osmanlı topraklarında Yunan tabiiyeti iddiasında bulunanların sayısında artış gözleniyordu. Bu artışın sebeplerinden biri, geride bıraktıkları gayrimenkulleri ellerinden alınmasın diye Osmanlı hükümetince Yunan pasaportu kullanmalarına izin verilen muhacirlerdi. Kendilerine gösterilen tolerans bazı muhacirler tarafından suiistimal edildi. Askerlik ve sair yükümlülükler karşısında Yunan tabiiyetinde oldukları iddiasını ortaya attılar. Osmanlı hükümeti, aldığı kararlar Yunan tabiiyeti iddiasında bulunup, Yunan konsoloslarından yardım talep edenlerin tabiiyet tercihlerini yapmalarını istedi. Osmanlı tabiiyetini tercih etmeyeceklerin derhal sınır dışı edilmeleri emrini verdi³⁶.

Özellikle İstanbul'da yaşadıkları halde Yunanlılık iddiasında bulunan bir diğer grup da, yine elden çıkmış topraklardan gelen Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşmaktaydı. Bunlar, ticaret ve sair maksatlarla Osmanlı topraklarına gelmişlerdi; aileleri Yunanistan'daydı. Kendileri de geri dönmek istemişlerdi, fakat savaş koşullarından dolayı mümkün olmamıştı. Osmanlı topraklarında kalmaları üzerine Osmanlı tabiiyetine geçmeleri hatta askerlik yapmaları için baskı görmüşlerdi. Baskı gördüğünü iddia eden Yunan tebaasından ikamet tezkiresi almaları ve kendilerini kaçınılryaya kaydettirmeleri istendi³⁷.

Polis Müdüriyeti ise Yunanlılık iddiaları karşısında ikamet tezkiresi alıp, Osmanlı topraklarında kalmanın, Osmanlı tabiiyetine geçerek göç eden muhacirlere kötü örnek olacağını düşünüyordu. Yunanlılık iddiasında bulunanların sınır dışı edilmelerinin daha doğru bir yol olacağı kanısındaydı. Sınır dışı işlemleri, Bulgaristan'ın muvaffakatıyla Kavala, Drama ve Siroz taraflarından; bu olmazsa Edremit ve Ayvalık gibi sahil bölgesinden, kayıklarla

³³ BOA, MV, 195/17, 12 Muharrem 1330/25 Kasım 1914; BOA, DH.EUM.MEM, 56/31, 16 Teşrinisani 1330/29 Kasım 1914.

³⁴ BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası (HR.HMŞ.İŞO), 39/4, 1915.

³⁵ BOA, Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi (DH.EUM.SSM), 53/75, 22 Ağustos 1332/4 Eylül 1916.

³⁶ BOA, MV, 199/216, 3 Kânunusani 1331/16 Ocak 1916; BOA, DH.EUM.SSM, 53/67, 30 Temmuz 1332/12 Ağustos 1916.

³⁷ BOA, DH.EUM.ECB, 15/8-A, 29 Teşrinievvel 1332/11 Kasım 1916.

yapılabilir. Polis M¼d¼riyeti bu teklifinin kabul görmemesi ihtimaline karşı alternatif de sunuyordu. Yunan tabiiyeti iddiasında olanların en azından İstanbul'dan çıkartılması ve sınır dışı edilmek için m¼nasip bir b¼lgede toplanması teklif ediliyordu. B¼ylece İstanbul piyasası Osmanlıların eline geecekti³⁸.

Polis M¼d¼riyetinin teklifi, Osmanlı h¼k¼metince tamamen kabul edilemese de ret de edilmedi. Alınan kararla, Yunan tabiiyetinde olduğu halde Osmanlı topraklarında kalanlara m¼hlet verilerek, Osmanlı tabiiyetine geçmeleri, aksi halde sınır dışı edileceklerinin ilan edilmesi istendi³⁹. Bir s¼re sonra M¼sl¼manlardan, Yunan pasaportuna sahip olanların kayıtlarının yapılmasıyla beraber maddeten zarar g¼rmemeleri için tezkire-i Osmaniye talep etmeyenlere şimdilik baskı yapılmamasına karar verildi⁴⁰.

Yunanlıların yanında Bulgarların tabiiyetleri de Osmanlı Devleti'nin c¼z¼me kavuşturmak zorunda kaldığı bir sorundu. Osmanlı h¼k¼meti, Bulgar pasaportuna sahip olduğu halde Osmanlı topraklarında yerleşmiş olanlara y¼nelik Bulgar Sefaretine bir muhtıra verdi. Muhtırada, elden çıkmış yerlerden gelmiş ve Bulgar pasaportuna sahip olanların, Bulgaristan tabiiyetlerinin, Osmanlı topraklarını terk etmeleri şartıyla kabul edileceği bildiriliyordu. Ayrıca Trakya ve Anadolu ahalisinden Bulgaristan'da ikamet edenler de Osmanlı topraklarına d¼nmek ¼zere Osmanlı tabiiyetinden ıkartılacaktı. Bu muhtıraya karşılık Bulgar Sefareti, Bulgaristan'a gidenlerin kendi arzularıyla gitmeyip, muhacir ve Osmanlı memurlarınca g¼ce zorlandıklarını dile getirdi⁴¹. Ayrıca ellerinde Bulgar pasaportu olduğu halde dokuz y¼z kadar Bulgar ailesinin pasaportlarına itibar edilmeyerek, askerlikle m¼kellef tutulduklarından řik¼yeti oldu. Bulgarların peyderpey Bulgaristan'a gittiklerini s¼yleyen Bulgar sefirinin isteği ¼zerine, Bulgarların g¼c¼ için iki ay daha m¼hlet tanındı⁴². Buna rağmen sorun devam etti. Özellikle Yunanistan ve Sırbistan'a terk edilen yerlerin ahalisinden olan Bulgarlar, İstanbul ve çevresinde mandıracılık ve bağcılıkla, başka yerlerden gelen Bulgarlarsa fırıncılık, sebzeçilik ve bahıvanlıkla uğraştıklarından Osmanlı topraklarını terk etmek istemiyorlardı⁴³.

4. Ege Adalarındaki Halkın Stat¼s¼

Savaş sonrasında Ege Adalarının durumu c¼z¼me kavuşturulamadı. Yalnız Girit, Yunanistan'a bırakıldı. Adalar konusunda kararı, Londra

³⁸ BOA, DH.EUM.ECB, 15/33, 17 Mayıs 1333/17 Mayıs 1917.

³⁹ BOA, DH.EUM.ECB, 15/33, 28 Mayıs 1333/28 Mayıs 1917.

⁴⁰ BOA, DH.EUM.ECB, 15/33, 6 Teşrinsani 1333/6 Kasım 1917.

⁴¹ BOA, Eyalet-ı M¼mt¼ze-i Bulgaristan, 175/31, 11 şubat 1330/24 şubat 1915.

⁴² BOA, MV, 207/25, 11 Mart 1333/11 Mart 1917.

⁴³ BOA, DH.MB.HPS.M, 37/59, Mart 1335/Mart 1919.

Antlaşması'nın 5. maddesine göre Büyük devletler verecekti. Ancak Osmanlı Devleti, 22-23 Aralık 1913'te, Sakız ve Midilli gibi Anadolu sahiline yakın adaları Yunanistan'a bırakmamakta kararlı olduğunu bildirdi. Sonuçta Büyük devletler kararıyla Gökçeada, Bozcaada ve Meis adaları Osmanlı Devletine bırakılırken Yunanistan'ın işgalindeki diğer adalar Yunanistan'a bırakıldı. Rodos ve Oniki Ada konusunda ise, buraları mümkün olduğu kadar uzun süre elinde tutmak isteyen ve Anadolu'da imtiyaz elde etmek için basamak olarak kullanmayı düşünen İtalya'nın yoğun çabaları sonucu herhangi bir karar verilmemiştir⁴⁴.

Savaş esnasında, Edremitli Osmanlı Rumlarından bazıları Yunan işgalindeki Midilli'ye gidip, Yunan hizmetine girmişti. Bu kişilerin haklarında hem ceza kanunu hem de tabiiyet kanununa göre işlem yapılması gerekiyordu. Ancak Osmanlı hükümeti, barış antlaşmasında genel affın gündeme gelmesiyle bu kişilerin cezalarının geçersiz olacağını düşünüyordu. Ayrıca tabiiyet kanununa göre işlem yapılması için de kesin deliller gerekiyordu. Sorunun büyümeden halledilmesi için, düşman hizmetinde yer alanların memleketlerine dönmeleri için kısa bir süre tanındı. Bu sürede gelmeyenler hakkında gerekli yasal işlemlerin başlatılmasına karar verildi⁴⁵.

Büyük devletlerin aldığı karar sonrasında ise Sakız ve Midilli ahalisinden bazıları, Yunan tabiiyetini kabul ettiklerini belirterek, Osmanlı başşehbenderliğine beyanname vermek istediler. Başşehbenderlik, adalar meselesinin henüz halledilmediğini ve bu arazilerin Yunanistan'a terk edilmediğini söyleyerek beyannameleri kabul etmedi. Buna rağmen Yunan konsolosları, adalar ahalisine Yunan pasaportu vermeye devam etti. Yalnız Yunanlılar, Osmanlı topraklarına girişlerde sıkıntı çıkmaması için, verdikleri pasaportlara, pasaport sahibinin doğum yerlerini yazmamayı tercih ediyordu. Osmanlı hükümeti ise pasaportların vize edilmemesini, vizesiz gelenlerden iki kat vize harcı alınmasıyla yetinilmeyip, hangi mahal ahalisinden olduğu ve ne suretle Yunan tabiiyetine geçtiğinin araştırılmasını istedi⁴⁶. Ardından adaların gayrimüslim ahalisinin Osmanlı topraklarına göç edip, yerli sıfatıyla Osmanlı tabiiyetine kaydedilmemeleri kararı alındı⁴⁷.

5. Üçüncü Ülkelerin Tabiiyetini Tercih Edenlerin Durumu

Balkan devletlerine terk olunan arazi ahalisinden olduğu halde bazı kişiler ne Osmanlı tabiiyetini ne de memleketlerinin terk edildiği Balkan

⁴⁴ Halaçoğlu 2002, s. 302-303; Hayta 2008, s.63-139.

⁴⁵ BOA, DH.SYS, 112-7B/7-18, 2 Mart 1329/15 Mart 1913.

⁴⁶ BOA, Dahiliye Nezareti Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti, 76/68, 3 Mayıs 1330/ 16 Mayıs 1914; BOA, DH.İD, 63/17, 9 Nisan 1330/22 Nisan 1914.

⁴⁷ BOA, DH.HMŞ, 6-2/12-19, 11 Teşrinievvel 1333/11 Ekim 1917.

devletlerinin tabiiyetini tercih etmişti. Bunlar ticaret ve esnaflıkla uğraşmaktaydılar. Hatta bazıları antlaşmalar imzalanmadan önce tabiiyet değişikliklerini gerçekleştirmişti. Balkanlar'da siyaseten ve iktisaden etkinliklerini arttırmak isteyen devletler, tabiiyet başvurularını geri çevirmemişlerdi. Selanik ve civarında yaşayan Musevi, Katolik, Ortodoks ve Müslümanlardan bazıları, Manastır Bulgarlarından birçoğu Avusturya, İtalya veya İspanya tabiiyetini tercih etmişti⁴⁸. Konsolosluklar, kayıt tarihlerini göstermedikleri bu kişilerin kendi tebaaları olduğuna dair pasaport veriyorlardı. Osmanlı hükümeti, bunların pasaportlarına itibar edilmemesine karar verdi⁴⁹.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin, Batı karşısında askerî güç kaybının siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel sonuçları oldu. Balkanlarda bağımsız devletler kuruldu. Osmanlı nüfusunun bir bölümü yeni kurulan devletlerin tebaasını oluşturdu. Osmanlı için nüfus kaybı anlamına gelen bu durum daha büyük bir sorunun habercisiydi: Tabiiyet sorunu. Tabiiyet sorunu, hem Müslüman hem de gayrimüslimleri kapsıyordu. Balkan devletleri sınırları içerisinde kalan Müslümanlar, kültürel olarak homojen bir nüfus hedefleyen yönetimlerin hedefi haline geldiler. İnsanca yaşamak isteyen Müslümanlar, Balkanlardan Osmanlı topraklarına zorunlu göç ettiler. Gelen muhacirler, Osmanlı tabiiyetine geçirilip iskân edildiler. Buna karşılık yeni kurulan Balkan devletleri, homojen nüfus için Osmanlı topraklarında yaşayan dindaşlarını veya soydaşlarını hedef kitle olarak belirlediler. Yunanistan, Osmanlı Rumlarını; Bulgaristan da Osmanlı Bulgarlarını tabii tebaası olarak kabul etti. Pek çok Rum ve Bulgar, Osmanlı topraklarında yaşadığı halde Yunanistan ve Bulgaristan pasaportuna sahip oldu. Gerek Balkan devletlerinin topraklarında istemedikleri Müslümanlar; gerek Osmanlı topraklarında yaşayan gayrimüslimler uzun yıllar Osmanlı Devleti'yle Balkan devletleri arasında tabiiyet sorununa sebep oldu.

Balkan Savaşları sonrasında yeni toprakların el değiştirmesiyle tabiiyet tartışmaları yine alevlendi. Osmanlı Devleti'nin, Balkan devletlerine terk ettiği toprakların halkı, anlaşmalarla Osmanlı tabiiyetinden çıkartıldı. Ancak Balkan devletlerinin baskı ve zulmü karşısında pek çok Müslüman, kendilerine tanınan sürede Osmanlı topraklarına göç edip, Osmanlı tabiiyetine geçmeyi tercih etti. Buna karşılık yeni devletlerinin tabiiyetine geçtikleri halde Osmanlı topraklarında yaşamak isteyen gayrimüslimler de sınır dışı edildi. Bu göç ve tabiiyet değişikliği süreci Cumhuriyet döneminde de devam etti.

⁴⁸ BOA, DH.MB.HPS.M, 12/62, 7 Nisan 1330/20 Nisan 1914; BOA, DH.İD, 62/9, 16 Kânunusani 1329/29 Ocak 1914.

⁴⁹ BOA, DH.İD, 62/9, 2 Mart 1330/15 Mart 1914.

KAYNAKLAR

a. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. *Eyalet-ı Mümtâze-i Bulgaristan*
2. *Dahiliye Nezareti Kataloğu*
 - a. *Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi*
 - b. *Emniyet-i Umumiye Evrak Odası*
 - c. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 3. Şube*
 - d. *Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi*
 - e. *Hukuk Müşavirliği*
 - f. *İdare-i Umumiye Belgeleri*
 - g. *İdarî Kısım Belgeleri*
 - h. *Kalem-i Mahsus*
 - i. *Mebânî-i Emîriye ve Hapishaneler Müdüriyeti*
 - j. *Mektubî Kalemi*
 - k. *Memurîn Kalemi*
 - l. *Muhaberât ve Tensikât Müdüriyeti*
 - m. *Sicil-i Nüfus Tahrirat Kalemi Analitik Envanteri*
 - n. *Siyasi Kısım Evrakı*
 - o. *Umûr-ı Mahalliye-i Vilâyât Müdüriyeti*
3. *BOA, Hariciye Nezareti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası*
4. *BOA, Meclis-i Vükela*
5. *BOA, Şura-yı Devlet Dahiliye*

b. Kitap ve Makaleler

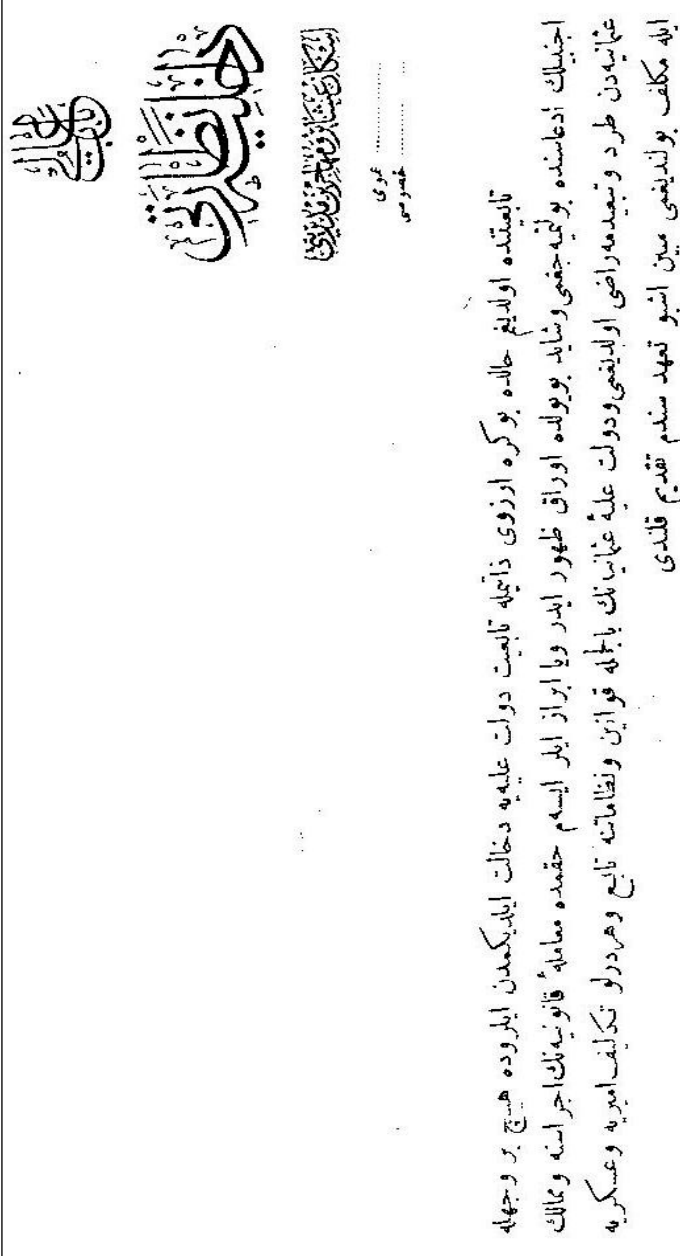
- Çetin 2010 Nurten Çetin, “1914 Osmanlı- Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 24, 2010, s.149-172.
- Erim 1953 Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri, cilt 1, Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, Ankara 1953.
- Halaçoğlu 2002 Ahmet Halaçoğlu, “Balkan Savaşları (1912-1913)”, *Türkler*, c. 13, Ed: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ankara 2002, s. 296-307.
- Hayta 2008 Necdet Hayta, *Balkan Savaşları'nın Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912- 11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.
- İpek 2006 Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006.
- İpek 2010 Nedim İpek, *Selanik'ten Samsun'a Mübadiller*, Samsun 2010.

İbrahim Serbestoğlu

- Özgür 2008 Gülay Özgür, *Balkan Savaşları ve Sonrasında Bulgaristan ve Osmanlı Devleti Arasında Nüfus Göçü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi- Dokuz Eylül Üniversitesi), İzmir 2008.
- Serbestoğlu 2010 İbrahim Serbestoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tabiiyet*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Samsun 2010.
- Unat 1966 İlhan Unat, *Türk Vatandaşlık Hukuku (Metinler- Mahkeme Kararları)*, Ankara 1966.
- Yılmaz 2001 Mehmet Yılmaz, "Balkan Savaşları'ndan Sonra Türkiye'den Yunanistan'a Rum Göçleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.10, 2001, s.13-38.

İbrahim Serbestoğlu

EKLER

Ek 1: Muhacirlerin, Osmanlı memurlarına verecekleri taahhüt senedi

افراد و اولاد	اسم و نسب	بوسه ايم و بوسه	اولاد و ايم و اولاد	تاريخ و محل و اولاد	تصحيح	مقتضا
تيمور خان						
تيمور خان						
تيمور خان						
تيمور خان						
تيمور خان						
اولاد و ايم و اولاد						

..... ولايتك قضاي قريه محله سلك بوسه ايم و بوسه تاريخ و محل و اولاد مقتضا تصحيح افراد و اولاد
 محله سلك قريه محله سلك تاريخ و محل و اولاد مقتضا تصحيح افراد و اولاد
 قريه محله سلك تاريخ و محل و اولاد مقتضا تصحيح افراد و اولاد
 اولاد و ايم و اولاد تاريخ و محل و اولاد مقتضا تصحيح افراد و اولاد

Ek 2: Muhacirlerin, Osmanlı memurlarina verecekleri belge.